

VI. PROZATORI EVREI DIN AMERICA: IUDAISM ȘI AMERICANISM

„Nu se poate ca idealurile mele să crească dintr-un pământ al morții, suferinței și rătăcirii. Văd cum încetul cu încetul lumea se preface într-un pustiu, aud tot mai tare bubuitul amenințător ce vrea să ne prăpădească, sufăr alături de milioane de oameni și totuși, dacă privesc la cer, cred că toate se vor schimba în bine și că această cruzime va trebui să piară odată, și atunci pacea și liniștea vor domni iarăși pe pământ.”
(Jurnalul Annei Frank)

„Nu e un accident faptul că descoperirea evreității a coincis cu descoperirea Americii pentru foarte mulți intelectuali evrei”¹, afirma la un moment dat Norman Podhoretz. Și am putea adăuga că acest fapt devine valabil nu numai în cazul intelectualilor ci și în acela al categoriei mai speciale a scriitorilor evrei – și aici nu intră numai cei din sfera imigranților ci, după cum am văzut în capitolele anterioare, și cei născuți și crescuți în Statele Unite.

Așa cum observam la începutul acestei lucrări, S.U.A. a fost dintotdeauna o societate de imigranți iar evreii nu au reprezentat decât o mică părticică din acest mozaic etnic, dar una care a reușit să se impună mai mult decât oriunde în domeniul literaturii. Isaac Bashevis Singer, Saul Bellow, Bernard Malamud și Philip Roth, a căror operă a fost studiată în lucrarea de față, nu reprezintă decât niște „puncte de reper” ale multitudinii și diversității lumii literare evreiești. E adevărat că, în Statele Unite la ora actuală, aceștia sunt cei mai cunoscuți atât în mediul intelectual evreiesc cât și în lumea neevreiască. Isaac Bashevis Singer, citit exclusiv în cercurile de limbă idiș până în anii '50, va intra în circuitul literaturii americane grație traducerii povestirii sale *Ghimpl-Netotul* de către confratele său mai tânăr, Saul Bellow. Respins și acceptat în același timp, atât de literatura de expresie idiș cât și de cea americană, Singer a reușit să stârnească interesul publicului prin teme abordate: viața ghetoului polonez, a shtetl-ului cu atmosfera sa de Ev Mediu, tenebros și miraculos în același timp, alienarea evreului care se găsește pentru prima oară pus față în față cu New York-ul, o atmosferă plăsmuită din mit și realitate care a încântat, paradoxal, mai degrabă pe cititorul neevreu (deși o parte a criticii americane i-a reproșat lui Singer caracterul oarecum comercial al anumitor scrieri ale sale și, putem spune, acest lucru nu a fost întotdeauna lipsit de teme) și mai puțin pe cel evreu, care adeseori a văzut în opera acestui scriitor mai degrabă o zugrăvire distorsionată a realității, care adesea a fost considerată de-a dreptul dăunătoare. Totuși, în ansamblul literaturii evreiești din S.U.A., Isaac Bashevis Singer rămâne un exemplu pregnant al faptului că, după anii '50, caracterul tradiționalist al acestei literaturi nu s-a stins, deși operația de asimilare la societatea americană luase amploare încă din anii '20-'30, prin intermediul scriitorilor evrei de limbă engleză, precum Michael Gold, Abraham Cahan, Mary Antin, Anzia Yezierska, Daniel Fuchs etc., care nu discutau situația evreului în mijlocul poporului său ci abordau teme mult mai actuale: experiența imigranților, vicisitudinile aculturației, artistul evreu ca model al omului marginal. Acest prim grup de scriitori evrei din America va da naștere, pe de o parte, unei direcții incredibil de conformiste pentru această perioadă postbelică pe care o reprezintă; pe lângă scriitori precum Leon Uris, autor al cărții *Exodus*, sau Chaim Potok, destul de puțin cunoscuți, se remarcă și un scriitor precum Herman Wouk care, deși abordează un stil conservator, de modă veche chiar, nefiind deloc atins de influențele venind dinspre Joyce, Faulkner și Dos Passos (pe care scriitorii evrei din această perioadă, începând cu Saul Bellow, vor începe să le prelucreze din ce în ce mai puternic), a fost și este destul de gustat în rândul unei anumite categorii de cititori care apreciază acest aer de domesticitate și tradiționalism (și, de data aceasta, nu mai este vorba decât incidental despre tradiția evreiască, Wouk aducând mai degrabă o laudă „virtuților” tipic americane), prezente în romane precum *Revolta de pe Caine* (roman de război în aparență, care face mai degrabă apologia clasei de mijloc americane, a familiei, a căsătoriei, a patriotismului și valorilor religioase tradiționale) sau *Marjorie Morningstar*, care este un „tribut” adus virtuților feminine și

domesticității burgheze.

Totuși, aceste două direcții în care evoluează romanul evreiesc american în prima jumătate a secolului XX, cea a literaturii cu tentă socialistă și cea a literaturii domestic-burgheze, vor fi cele care vor duce la apariția a trei mari scriitori contemporani care, deși atât de diferiți între ei, au fost considerați de critică drept „Hart, Schaffner și Marx” ai literaturii americane². Am putea spune că ceea ce îi leagă pe cei trei la modul cel mai general este faptul că personajele scrierilor lor se află într-o permanentă căutare a „bărbăției”, a împlinirii dorinței de maturizare, fie că aceasta este conștientă sau nu, deși la fiecare dintre ei acest drum se conturează în cu totul alt fel: la Saul Bellow putem vorbi întotdeauna despre o „pendulare” între tentația eroului de a-și găsi propriul Eu și presiunea mediului înconjurător care-l abate mereu din drumul lui; în cazul lui Bernard Malamud eroul va parcurge un drum labirintic, presărat cu nenumărate obstacole, dar numai foarte rar (și atunci nesigur) va găsi ieșirea din acest spațiu fluctuant; la Philip Roth putem detecta tocmai imposibilitatea de a ajunge la acest stadiu al maturizării interioare de care se va izbi în permanență personajul său. Așa cum s-a mai afirmat, Bellow și Malamud sunt cei care „făuresc eroul cultural al Americii moderne”.³ Philip Roth, alături de alți scriitori din generația sa, precum Tillie Olsen, Joseph Heller, Cynthia Ozick, Bruce Jay Friedman, va încerca să „demoleze” acest mit cultural, să-l deconstruiască prin intermediul parodiei și al ironiei (două elemente care, oricât de postmoderne ar părea, se învecinează într-un fel cu umorul negru, atât de des întâlnit în literatura idiș). Dacă privim din acest punct de vedere, vom observa că și o scriitoare considerată de critică în mod clar postmodernă ca Cynthia Ozick se va diferenția în mod radical de un scriitor precum Roth (a cărui operă pune probleme serioase criticii privind încadrarea sa în postmodernism, realism sau altceva) – în cazul lui Roth, întreaga tehnică a romanului se bazează pe încercarea de a demola o lume tradițională pentru a demonstra gradul de involuție în care a ajuns eroul (relația erou – lume este una foarte înșelătoare, pentru că niciodată nu știm dacă ceea ce vede el este realitatea lui sau realitatea noastră), pe când în cazul Cynthiei Ozick vom da peste o paradoxală încercare de a apăra cu orice preț valorile evreiești tradiționale: pentru ea, doctrina identității este un construct fictiv, identitatea personajului definindu-se prin seria de roluri pe care acesta le joacă.

Există și o altă categorie de scriitori evrei pe care critica în general nu-i discută ca atare deoarece eroii lor nu sunt aproape niciodată evrei și, de asemenea, temele lor intră de obicei în diverse alte categorii. Cei mai importanți dintre aceștia sunt Norman Mailer, Jerome David Salinger și Joseph Heller. În ceea ce-l privește pe Mailer, putem vorbi despre „un romancier care a fost întotdeauna gata să încorporeze în scrierile sale – și, desigur, în însăși ființa sa – tulburata psiho-istorie a epocii postbelice”⁴. Romanele sale, în special *The Naked and the Dead* și *Barbary Shore*, reprezintă într-un fel niște romane-document, inspirate din experiențe personale directe (pe de o parte, experiența dezumanizantă a războiului și, pe de altă parte, cea a haosului politic din America de la începutul anilor '50); în general, scrierile sale se bazează pe diverse incidente, situații existențiale care l-au marcat și pe care încearcă să le recreeze pentru cititor.

Salinger, pe care l-am mai amintit în decursul acestei lucrări, studiază într-un mod foarte subtil adolescența și copilăria eroului american (cel mai cunoscut roman al său în acest sens este *De veghe în lanul de secară* dar și povestirea *Pentru Esme – cu dragoste și abjecție*). Din acest punct de vedere, s-ar putea face o foarte interesantă comparație între proza sa și cea a lui Philip Roth, mai ales dacă ținem seama că adolescenții lui Salinger nu sunt oprimați de o identitate etnică (așa cum e cazul cu Alexander Portnoy al lui Roth) ci de o întregă lume a adulților care le rănește sensibilitatea și puritatea.

Cel de-al treilea scriitor din această categorie este Joseph Heller care, folosind tehnica absurdului, construiește un foarte interesant roman de război, *Catch – 22*, articulând o lume în care nu există cauză sau scop rațional: o satiră antimilitaristă construită cu o desăvârșită ironie pentru a arăta decăderea unui spațiu altădată inspirator de sentimente înalte.

Proza evreiască din America a intrat în atenția criticii începând cu anii '50, considerați ca fiind „decada evreiască”⁵. În acea perioadă a început un adevărat aflus de scriitori evrei foarte talentați care au fost susținuți de la bun început de critici precum Irving Howe și Alfred Kazin. De asemenea, așa-numita „critică culturală”, apropiindu-se prin intermediul studiului miturilor și simbolurilor din literatura americană (un exemplu strălucit în acest sens ar fi *City of Words* al lui Tony Tanner) considera că „în general, critica nu se poate limita doar la text... Ea trebuie să se vadă pe sine, la fel ca orice alt tip de

discurs, locuind un spațiu cultural deosebit de contestat în care ceea ce a contat în continuitatea și transmiterea de cunoștințe a fost semnificativul ca un eveniment care a lăsat urme durabile asupra subiectului uman”⁶. În ceea ce privește acest tip de critică, care nu a fost aplicat numai asupra literaturii evreiești ci și asupra literaturii celorlalte grupuri din Statele Unite, se pune accentul pe faptul că literatura evreiască nu trebuie văzută ca o „părțică” în câmpul mai larg al literaturii americane ci că aceasta își aduce aportul la configurarea imaginii de ansamblu a unei literaturi naționale, nefiind izolată ci aflându-se de asemenea într-o permanentă relație de respingere cu istoria și cu politica, mai ales cu cea recentă. Dacă vom întâlni (la scriitori precum Isaac Bashevis Singer și Bernard Malamud) o tematică abundentă legată de istoria Poloniei din secolele al XVII-lea și al XIX-lea, despre care autorii, vorbind despre situația evreilor supuși în permanență terorii pogromurilor, nu pot să relateze într-un mod detașat, impersonal, în schimb temele legate de istoria recentă, în special cele legate de Holocaust, nu vor fi abordate aproape niciodată direct (se vorbește adesea despre alienarea postbelică a evreului dar se evită întotdeauna numirea cauzelor care au dus la această alienare a supraviețuitorilor). De-abia o dată cu romanele lui Philip Roth din anii '70 se va aborda această temă (deși și la el, paradoxal, apare un alt tip de evitare: el încearcă o „vindecare a rănilor” prin intermediul parodiei, al ironiei, chiar al „desacralizării” – fapt care i-a adus foarte multe critici precum și eticheta, total nedreaptă, de „scriitor antisemit”).

Totuși, această temă nu va lipsi din literatura americană – spre exemplu, va fi abordată de scriitorul sudist William Styron într-un roman precum *Sophie's Choice* – povestea Sophiei Zawistowska, ființă vulnerabilă și imprevizibilă, victimă a Holocaustului care i-a distrus viața. Interesant este faptul că autorul nu alege drept personaj o evreică (cum ne lasă să înțelegem în prima parte a romanului) ci o poloneză care vine dintr-un mediu antisemit dar care totuși a împărtășit aceeași soartă cu evreii din lagărul de la Auschwitz; interesantă din acest punct de vedere este, pe de o parte, relația sa cu Nathan, un personaj la fel de imprevizibil (și care nu-i poate ierta Sophiei mediul din care provine dar nu-și poate ierta nici sieși faptul că el a fost la adăpost în timp ce coreligionarii săi au suferit) și, pe de altă parte, relația cu Stingo (nouă generație americană care deja nu mai reușește să înțeleagă foarte clar „ce s-a întâmplat în realitate”); romanul lui Styron este o dovadă a interesului Celorlalți pentru soarta victimelor, fie evrei, fie neevrei, celui de-al doilea război mondial: el este un tip de scriitor care vine în completarea direcției pe care o urmează grupul propriu-zis al scriitorilor evrei din Statele Unite.

Literatura evreiască din America a abordat toate genurile: poezia, teatrul și, îndeosebi, romanul. Personajele ei cele mai frecvente sunt omul alienat, care își caută locul în propria lume și care încearcă să-și construiască propriul Eu, acel tip de *schlemiehl* imortalizat de cineastul Woody Allen – evreul newyorkez nevrotic, care se disprețuiește în permanență și care nu-și poate găsi locul nici în lumea evreiască, nici în cea americană; e un personaj care vine din Polonia lui Singer și a lui Malamud, nedepins cu strălucirea orașului, la început umil și speriat dar plin de speranță, crezând că a găsit în America Tărâmul Făgăduinței, mai apoi întrebându-se mirat cine este și ce caută tocmai el acolo, încercând să găsească răspunsul la această întrebare câteodată de-a lungul întregii sale vieți și negăsind decât foarte rar ceea ce și-ar dori să găsească.

Adesea, nu numai personajele lor ci chiar autorii înșiși pot fi apropiați de unul din cele mai importante arhetipuri ale literaturii americane: acela al lui Rip Van Winkle. Autori și personaje deopotrivă „se trezesc” adesea, ca dintr-un somn lung, departe de lume și de mizeriile ei, și se miră atunci când văd că totul în jurul lor s-a schimbat, că oamenii nu mai sunt *aceiași* dar sunt *la fel* ca înainte: ei nu mai știu cine sunt, care e lumea lor, trecutul e încețoșat iar prezentul de asemenea iar ei nu știu că drumul lor prin labirint este de-abia la început – așa vor trece perpetuu dintr-un labirint într-altul urmărind „frontiera” care desparte imaginarul de realitate și încercând să descifreze răspunsurile iluzorii gravate undeva, la capătul drumului.

NOTE

1. Norman Podhoretz, *op. cit.*, p. 117.
2. apud Tony Hilfer, *op. cit.*, p. 75.
3. Jean-Christophe Attias, Esther Benbassa, *op. cit.*, p. 203.
4. Malcolm Bradbury. În Dan Grigorescu, *Romanul american al secolului XX*. București, Editura Saeculum I.O., 1999, p. 246.
5. Tony Hilfer, *op. cit.*, p. 76.
6. Edward W. Said, *The Problem of Textuality*. În: R. Surdulescu, B. Ștefănescu (eds), *Contemporary Critical Theories: A Reader*, 1998, p. 191.